

“GÎTÂ” KUI HUMANISTLIK BAASTEKST

Aja kulgemisel ilmnevaid nihkeid ühiskondlikus elus ehk ajalugu saab kirjeldada ja seletada mitmest vaatenurgast. Eelkõige oleneb nende valik sellest, milliseid nähtusi ja tendentse kirjeldaja või seletaja peab ajaloo suunda määravateks või isegi liikumapanevateks jõududeks. Nendeks on peetud näiteks muutuseid tootmis- ja vahendustegevuses ehk teisisõnu majanduselus või siis sündmuseid riikide sees ja vahel (näiteks diplomaatias või sõjatandritel) ehk teisiti öeldes poliitikas. Nendeks on peetud ka mütoloogiliste, religioosete, filosoofiliste, kunstiliste ja ideoloogiliste kujutluste teisenemisi, uuenemisi ja hääbumisi ehk muutuseid vaimuvallas ja veel mõndagi muud. Siinsete ridade kirjutaja peab viimase paari aastatuhande ajalookulu suurimateks mõjutajateks humanistlikke baastekste.

Hoolimata nende suurest mõjust ei ole humanistlikke baastekste tegelikult kuigi palju. Neid loodi või need ilmusid või tekkisid või kujunesid (mitme sõna kasutamine eespool viitab tekstide tekkeprotsessi komplitseeritusele; edaspidi on kasutatud vaid ühte: 'kujunema') Vana Maailma mitmes piirkonnas kindlal ajalooajaloolusel. Seda iseloomustab juba palju varem kujunema hakanud, kuid pikaks ajaks teadvustamata jäänud uue ühiskondliku mõõtme selge väljajoonistumine, mida tollal tähistati erinevates kohtades erinevate sõnadega, kuid mida praegu võib kõige üldsõnalisemalt nimetada kultuuriks.

Ilmselt hakati samal ajal selgelt mõistma, et inimsugu on midagi rohkemat, kui vaid osa ümbritsevast loodusest, ja inimisiksus midagi enam, kui lihtsalt suguharu või hõimu või polise või riigi liige ja selle traditsioonide ning mütoloogiliste ja religioosete kujutluste kandja. Küllap ka siis hakati esmakordselt tundma isikliku olemasolu vaeva, mis kõige muu kõrval leidis väljenduse enesele ja teistele esitatud küsimustes: "Kuidas olla?", "Milleks olla?", "Mida teha?", "Kuidas ennast parandada või muuta ehk kuidas teiseks või uueks saada?" Need küsimused kõik eeldavad kohuse- ja vastutustunde teadvustamist ning olgu siin vahemärkusena lisatud, et eneseõigustusest virgutatud nn, eksistentsiaalsed küsimused stiilis: "Kas olla või mitte olla?" ei olnud tollal ilmselt populaarsed.

Kuigi absoluutses ajaskaalas ei lange too periood ja järelikult ka humanistlike baastekstide kujunemine regiooniti mitte päris täpselt kokku, võib siiski mõningase üldistusena väita, et see juhtus ajavahemikus - VI sajand kuni +II sajand, kusjuures mõni tekst on lõpliku kuju saanud veelgi hiljem.

Järgnevalt püüan lühidalt selgitada, mida see mõiste tähendab. Sõna 'baastekst' viitab muidugi teosele, mis on olnud aluseks uutele tekstidele; seega on tegemist teosega, mis aja kulgedes on toimunud tekstigeneraatorina. Tõelisel baastekstil on võime tekitada määramatu aja vältel ükskõik kui suurel hulgal uusi tekste ja need ei pea sugugi olema kirjalikult fikseeritud, vaid võivad ja enamikul juhul esinevadki kas suulise kõne või arutluse kujul või isegi mõttelise tegevusena (järelemõtlemine, mõttemõlgutus, mõtlus, meditatsioon).

Humanistlikul baastekstil on eriline suunitus, mida väljendab sõna 'humanistlik'. Eesti keeles on sellel võõrsõnal põhiliselt kaks vastet: 'inimlik' ja 'inimeselik' ehk 'inimpärane', mõlema tähenduskaala on aga, nagu teada, küllaltki hajuv. Sellepärast olgu täpsustavalt öeldud, et 'humanistlik baastekst' on niisugune baastekst, mida iseloomustab ühelt poolt inimese kui niisuguse (teisisõnu, kui liigi ja kui üksikisiku) ülendamine olemasolu keskseks ja määravaks nähtuseks, teiselt poolt aga niisuguste "inimlike" omaduste rõhutamine inimestevahelises suhtluses, nagu väärikus, inimarmastus, kaastunne, vägivallatus, vastutustunne, kohusetundlikkus, aupaklikkus jt.

Kuigi iga humanistlik baastekst on kujunenud oma kindla kultuuri kontekstis, mille mõju on avaldunud selle sisus ja vormis nii suures ulatuses, et esmapilgul võib tunduda raske, kui mitte üldse võimatu neid ühise nimetaja alla viia, on sarnasusi ja ühiseid jooni selleks siiski piisavalt, ning need puudutavad nii tekstide kujunemisprotsessi ja ülesehitust (A), nendes esitatud õpetusi (B), kui ka nende vahetut ja kaudset mõju (C). Esitame järgnevalt olulisemad:

A1. Humanistlikud baastekstid kujunesid küllaltki arenenud kultuurikeskkonnas, mida iseloomustab kirja ning üldaktsepteeritud ja mõnel juhul isegi ainuvalitseva religioosse ja mütoloogilise mõttemaailma olemasolu, aga ka püüd ühel või teisel viisil kinnistada ühiskondlikku hierarhiat. Samaaegselt on täheldatav ka tendents olemasolevat ümber mõtestada ning uusi ideid esitada.

A2. Nendel tekstidel on nominaalsed autorid, kellele viitavad needsamad tekstid ja nende põhjal kujunenud traditsioon.

A3. Need tekstid esitavad kindlat Õpetust. See Õpetus on pandud kindla Õpetaja suhu, kellel on selle kuulutamiseks kindel missioon. Tekstides on suuremal või vähemal määral kirjeldatud ka Õpetaja elusündmuseid.

A4. Kuigi Õpetajad pidid nende päritolu ja haridustaseme tõttu kindlasti kirjaoskajad olema, kuulutasid nad oma Õpetusi suuliselt, nii et need fikseeriti kirjalikult hiljem kas vahetute õpilaste või õpetustraditsiooni edasikandjate poolt. Et ka pärast seda jätkus tekstide redigeerimisprotsess, siis said need lõplikult viimistletud (kanoonilise) kuju veelgi hiljem.

A5. Sellest hoolimata on kõigis humanistlikes baastekstides täheldatav kindel autoripärasus, mis puudutab nii kirjeldusi kui ka Õpetuse esitamisi. See ja mitmed teised humanistlike baastekstide

iseärasused on ikka ja jälle tekitanud arvamusi, et Õpetuse tegelikud kuulutajad on need, keda peetakse nominaalseteks autoriteks või siis hoopis tundmatud isikud ja Õpetaja on kas täiesti väljamõeldud või üldistatud kirjanduslik kuju.

A6. Õpetajat kirjeldatakse kui ühel või teisel moel ebatavalist isikut, kellele on omistatud erakordseid, üleloomulikke ja otse jumalikke omadusi.

A7. Ometi on humanistlikes baastekstides toonitatud ka Õpetajate inimlikke jooni ja isegi nõrkusi. Kõik nad on hetketi kurvad, kui neid ei mõisteta ja tihti kahtlevad nad oma missiooni otstarbekuses. Nad ise ei pea end sugugi ainulaadseks ja teistest inimestest kõrgemaks, vaid arvavad ja otse ootavad, et teised neid järgiksid ja nendesugusteks saaksid. See puudutab eriti nende suhteid õpilastega, kellest nii mõnigi on veendunud, et on tasemelt Õpetajast niivõrd üle, mis annab talle õiguse isegi reeta.

B1. Õpetus, mida üks või teine humanistlik baastekst esitab, on vormilt, sisult ja terminoloogiliselt seotud kindla kultuurikeskkonnaga, mille raames see kujunes. Õpetajate endi väidete kohaselt ei olegi nende õpetused päris originaalsed, vaid neid on ühel või teisel viisil varemgi kuulutatud.

B2. Ometi oli kõigi humanistlike baastekstide sõnumi uudsus tegelikult sõna otseses mõttes revolutsiooniline ja mitte üksnes sellepärast, et Õpetused, mida nendes kuulutatakse, olid senistest kardinaalselt erinevad, vaid osaliselt ka tänu sellele, et pinnas nende tekkimiseks oli küps.

B3. Nagu juba eespool öeldud, on nende Õpetuse määravamaks küljeks humanism - inimeselikkus ja inimsus. Humanistlike õpetuste põhieesmärgiks on näidata inimesele tema olemasolu mõtet ja seda, mis on tema võimalused ja ülesanded mitte üksnes füüsilises maailmas, vaid ka antud hetkel antud kohas valitsevad ühiskonna- ja kultuursituatsioonid; teha inimesele selgeks, et tema kui inimsoo liige ja konkreetne isiksus (kuid mitte kui ego) on maailmas midagi erakordset, mille tõttu ta saab ja isegi peab täie vastutustundega toimima.

B4. Inimese kui inimsoo liikme erakordsus avaldub selles, et jumalaid ning teisi üleloomulikke olendeid ja nähtuseid ei paigutata enam ühemõtteliselt inimesest kõrgemalt, vaid neid hinnatakse mitmes mõttes temaga võrdselt ja mõnel puhul isegi madalamaks. Jumal võib võtta inimese kuju, esineda inimese kujul ja inimene võib saada jumalaks.

B5. Inimese kui inimisiksuse erakordsus avaldub eelkõige selle toonitamises, et Õpetust teostama on kutsutud tema kui konkreetne isik.

B6. See tähendab ka, et inimesel kui indiviidil on võimalus end parandada, end muuta, end teiseks teha. Inimene ei ole määratud jääma samaks ehk endiseks, vaid temal on voli teha valik endiseks jäämise ja uueks saamise vahel ning samuti uueks saamise erinevate võimaluste ja vahendite ehk teede vahel.

B7. Kõigis humanistlikes baastekstides on rõhk asetatud tee ehk inimese uuenemise protsessi kirjeldamisele. Tee põhjendamine on eeldanud ka algsituatsiooni analüüsi, millest inimesel paratamatult tuleb lähtuda, ning selle enam-vähem täpset formuleerimist, kuhu inimene jõuab.

B8. Uueks võib saada põhimõtteliselt igaüks ning see ei sõltu inimese päritolust või kohast ühiskonnahierarias, vaid eelkõige sellest, kuidas võetakse omaks Õpetus ehk teiste sõnadega - uus kultuuriparadigma.

B9. See tähendab, et inimene on humanistlike baastekstide seisukohalt kultuurikeskne: ta mitte üksnes ei sõltu kultuuri hetkeseisust ja ei ole ainult kultuuri taastootja, vaid temal on ka võime tuua ja luua kultuuri täiesti uusi nähtusi ning isegi täiesti uut kultuuritervikut, mida Õpetajad ise on täiesti ühemõtteliselt teinud.

B10. Sealjuures tuleb aga inimesel mõista, et kultuuri looja ei ole tema ise, sest loomisprotsess vaid toimub läbi tema ehk kultuur ise toimib läbi tema. Inimesel tuleb aru saada, et ego 't, kes mõtleb enda arvates oma mõtteid ja teeb oma tegusid, ei olegi tegelikult üldse olemas, nii et sellest tuleb kas üldse vabaneda või siis vähemalt tuleb see allutada millelegi, mida antud kultuuris peetakse suuremaks või kõrgemaks.

B11. Ego tekkimise põhjuseks on indiviidi enesekaitsepüüd, mis tuleneb asjaolust, et inimene põlvneb loodusest ehk teisiti öeldes loomamaailmast. Humanistlikud baastekstid aktsepteerivad seda tõsiasja suuremal või vähemal määral, ja annavad samas ometi mõista, et inimese elu raskuspunkt peaks asuma hoopis mujal, kultuuritasemel, mis tähendab ka seda, et looduspärane loomus tuleb asendada kultuuriloomusega.

B12. Sellest järeldub, et suhted, mille aluseks on füüsiline põlvnemine (teisiti öeldes: geneetiline informatsioon) ei tohi olla nii olulised kui kultuuriliselt determineeritud sidemed (teisisõnu: kultuuriinformatsioon).

B13. Sellest omakorda tuleneb, et kultuuriinformatsiooni edastamine on olulisem kui geneetilise informatsiooni levitamine. Õpetaja-õpilase suhet on kõikides humanistlikes baastekstides hinnatud olulisemaks, kui vanemate ja laste ning sugulussidet. Õppimist ja õpetuse edasikandmist peetakse väärtuslikumaks kui soo jätkamist ja füüsiliste laste eest hoolitsemist.

B14. Kõige selle juures on aga humanistlikes baastekstides rõhutatud, et inimesel tuleb jääda inimlikuks, mis tähendab, et ta peab suhtuma kui mitte kogu elavasse, siis vähemalt inimestesse kaastundlikult ja armastusega.

B15. Kaastunne ja armastus on mõisted, millel on palju tähendusi ja neid saab ja võib tõlgendada üsna suvaliselt. Et saada aru nende tõepoolest inimlikust tähendusest ning neid sellisena tunda ja rakendada, on vaja mõistust. Mõistus, teadvus, mõistmine, arusaamine (teisiti öeldes: intellektuaalsus)- need on humanistlikes baastekstides ühes olulisemad mõisted ja intellektuaalsete võimete arendamine on inimese uueks saamise (ehk teadvuse kõrgema seisundini jõudmise ehk meelegaarendamise)

protsessis üheks peamiseks abinõuks ning loomulikult ka eesmärgiks.

B16. Kõike kokku võttes - uueks inimeseks saamise ehk inimesestumise protsess tähendab tegelikult kultuuriinimeseks saamist. Ideaaliks ei ole aga mitte ühekülgne (spetsialiseeritud) kultuuristumine, vaid totaalne kultuurist läbiimbumine ehk absoluutne kultuuristumine, mis humanistlike baastekstide seisukohalt tähendab, et looduslik-loomalikust ehk brutaalsest inimlendist on saanud üliinimene, pühak, õnnis, täiuslik, buddha, bodhisattva, jumalapoeg, jumal jne. - nimetus sõltub konkreetse kultuuritraditsiooni sõnavara omapärasest.

C1. Humanistlike baastekstide dialoog taustkultuurikeskkonnaga algas juba nende kujunemise esimesel etapil, ajal, mil Õpetaja ise esitas oma Õpetusi kas jutlustena või ühele või teisele konkreetsele inimesele suunatud juhtnööridena. Nende mõju oli alguses üsna tagasihoidlik ja avaldus eelkõige õpilaste suhteliselt väiksearvulises ringis. Kuid nende kardinaalne erinevus valitsevast või üldaktsepteeritud ideoloogiast tekitas paratamatult konflikte, mis nii mõnigi kord tõid kaasa karme repressioone.

C2. Aja kulgedes nende mõju tasapisi suurenes ja otse plahvatuslikku mõju võib täheldada pärast kanooniliste tekstide väljakujunemist.

C3. Kuigi humanistlikes baastekstides ei ole seda taotlust otseselt märgata, kujunes nende põhjal religioosseid, filosoofilisi ja muid õpetusi, aga ka institutsioone, mis tihtipeale püüdsid endale omistada tekstide interpreteerimise ainuõigust. Juhul, kui niisugustel institutsioonidel õnnestus tõusta ühiskonnas määravale positsioonile, on nende poolt aktsepteeritud tõlgendustes otsustavalt vähendatud Õpetuste humanistlikku põhisisu ja selle arvel suurendatud kas teksti kujunemisajal või antud tõlgenduse tekkehetkel valitsenud taustsüsteemi osatähtsust.

C4. Samal ajal ei tohi alahinnata nende institutsioonide osatähtsust nii humanistlike baastekstide kui ka humanistlike ideede levitamisel, tänu millele nende kõigi mõju on nüüdseks tõepoolest globaalne.

C5. Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi ajaloo käigus on humanismi sildi all kuulutatud ka otse inimvaenulikke ja egokultust propageerivaid õpetusi, on humanistlike baastekstide vahetu ja vahendatud mõju siiski olnud määrav selles, et tõeline humanism avaldab inimühiskonna arengule üha suuremat mõju.

Nüüd vaatleme, kuidas ülaltoodud üldistus avaldub konkreetse humanistliku baasteksti puhul, milleks praegusel juhul on muidugi "Bhagavadgîtâ" - "Bhagavati laul" ehk lihtsalt "Gîtâ" - "Laul", millise lühendnime all see poeem samuti sajandeid tuntud on.

a1. "Bhagavadgîtâ" kujunemise algus langeb ilmselt -I aastatuhande keskpaika. Selleks ajaks oli aarjalaste -II aastatuhande keskpaigast -I aastatuhande alguseni lainetena kulgenud sissetungi tulemusena kokkuvarisenud linnakultuur uuel kujul taastunud ning on küllalt palju andmeid, mis lubavad oletada, et ka uus kirjasüsteem oli juba tekkinud. India valitsevaks religiooniks oli tollal aarjalaste pühakirjal Veedadel põhinev väga rikkaliku mütoloogilise taustaga polüteism, kuid ka Upanishadidest alguse saanud monoteistliku suunitlusega brahmanism levis jõudsalt, aktsepteerides seisuslikku ühiskonnakorraldust ja brahmanite ülemvõimu. Paistab, et paljud ei olnud asjade niisuguse seisuga rahul ja just sõjameeste-valitsejate ehk kshatrijate seisusest ilmus mitmeid uutele traditsioonidele aluse pannud Õpetajaid (näiteks Shâkjamuni, kellest hiljem sai Buddha).

a2. "Bhagavadgîtâ", nagu ka suurepöise "Mahâbhârata", mille kuuendasse raamatusse see ju kuulub, autoriks on pärimuse kohaselt tark Vjâsa. "Gîtâ" enda kirjelduse kohaselt aga võiks nominaalseks autoriks pidada ka eepose kolmandajärgulist kangelast Sandzajat, kes tõsi küll, väidab ise, et sai inspiratsiooni Vjâsalt (XVIII, 75).

a3. "Bhagavadgîtâ" õpetus on pandud Krishna suhu, kes oma missiooni mitmel puhul mitmel viisil toonitab (näiteks IV, 7-8; X, 11; XI, 32). Krishna elu on rohkem kirjeldatud eepose muudes osades, viiteid võib leida ka "Gîtâst" (näiteks XI, 41-42).

a4. Krishna pärines kuulsast Jâdava vürstisuguvõsast, seetõttu ei ole põhjust tema haridustasemes kahelda. Ometi on ka ilmselge, et ta kuulutas oma Õpetust vaid suuliselt. Muidugi ei pannud seda kirja Sandzaja või Vjâsa ja ilmselt paigutati see poeem "Mahâbhârata" üsna hilja, vahest alles 1.-2. sajandil. Mis puutub teksti lõplikku redaktsiooni, siis mitte kuidagi ei saa uskuda, et see langeb 7.-8. sajandisse, nii nagu mõnigi uurija arvab. Siinsete ridade autor peab kõige hilisemaks terminiks 2.-3. sajandit, aga sellelgi juhul on teksti kujunemisprotsessi küllalt pikaks venitatud.

a5. Hoolimata sellest on "Gîtâ" stiililt ja terminoloogialt uskumatult ühtne, mis näitab kindlasti selle kuulumist ühele ja ainsale kindlale autorile. Krishna tegelikus olemasolus on palju kaheldud, kuid tema eluaeg on paigutatud ka näiteks -8. sajandisse. Kõige usutavam on siiski, et ta kuulub samasse aega, mil elas enamik humanistlike baastekstide Õpetajaid, s.t. ajavahemikku -7. sajandit lõpust -4. sajandi alguseni. Kui Buddha toimis Gangese keskjooksu aladel, siis Krishna tegevusareaal jääb tunduvalt lääne- ja isegi kirdepoole, piirkonda, mille keskpunktiks on praegune Delhi, mille lähedal asuvad Mathuras on tema pärimusjärgne sünnikoht. Et Krishna õpetas India lääneosas, sellele vihjavad ka "Bhagavadgîtâ" leiduvad viited brahmanismile, mis klassikalisel kujul oli levinud just seal: näiteks tolle kandi väikelinnas Pushkaris asub praegugi ainus jumal Brahmale pühendatud tempel.

a6. Et Krishnale on omistatud ebatavalisi ja erakordseid omadusi, selles "Gîtâ" lugeja vaevalt kahelda saab. Veelgi enam, imepärasuse poolest ületab ta ilmselgelt kõiki teisi humanistlikes baastekstides kirjeldatud Õpetajaid.

a7. Kuid Krishna on eelkõige muidugi inimene ja ta võtab sõjast osa Ardzuna sõjavankrijuhina. Inimeseks pidasid teda ka kaaslased ja ilmselt oli ta nendele suurepärase ning samaväärne sõber ja

kamraad (XI, 41-42). Hiljem selgub muidugi, et Krishna on kõrgeim jumal, kuid ta kutsub kõiki saama kõigepealt Brahmaks (XVIII; 53), kes on ju brahmanismi peajumal, ja siis edasi endasarnaseks (XVIII, 64). Nii mõnigi kord (näiteks VII, 15; 24-25) Krishna mainib, et teda ei mõisteta, kuid üsna inimlikuks võib pidada tema hinnanguid sellele: mõistmatud on sõgedad, pahatahtlikud jms.

b1. Vormilt esindab "Gîtâ" eepilist stiili, ja selles mõttes ei erine see üldse "Mahâbhârata" muudest koostisosadest. Õpetajate vestlusi õpilastega on kirjeldatud varajasemateski tekstides, näiteks Upanishadides. Ka sõnavaras-terminoloogias ei ole midagi oluliselt uut - peaaegu kõik sõnad olid juba varemgi kasutusel. Krishna enese väitel ei ole ka tema Õpetus uus, sest sedasama olevat ta kuulutanud varemgi inimkonna esimestele esindajatele (IV, 1-3).

b2. Ja ometi - "Bhagavadgîtâ" õpetus oli tegelikult uus, sest ei Veedades ega Upanishadides ega ka teistes varajasemates teostes ole märgata jälgi Krishna kuulutatud mõtete varajasemast olemasolust. Et pinnas uue tekkimiseks oli küps, seda näitab teiste uute õpetuste teke samal ajal.

b3. "Gîtâ" on küll vestlus kahe konkreetse isiku - Krishna ja Ardzuna - vahel, kuid selles on väga palju viiteid inimese kui niisuguse võimalustele ja kohustustele. Kuigi seal eristatakse mitmeid inimtüüpe, kusjuures mõningaid hinnatakse kõrgemateks kui teisi, ei pane see kahtluse alla teose põhisuunitlust, mille kohaselt kõigil on võimalik leida kõrgeim teadvuses seisund.

b4. Krishna on inimene, s.t ta on inimesest sündinud ja inimeseks kasvatatud. Ometi väidab ta, et on ka jumal, kusjuures mitte lihtsalt jumal vaid kõrgeim, jumalate Jumal, kogu oleva looja, kes viibib küll maailmas aga jääb tegelikult sellest väljapoole. Tolleaegses kultuurikontekstis tähendas see väide otsesõnu, et Krishnal jätkus "jultumust" paigutada brahmanismi peajumal Brahma endast allapoole. Seda võib tõlgendada mitmeti, aga ka nii, et Krishna arvates asub kogu panteon vaid kultuurisfääris ning et jumalate nimetused ja kirjeldused on vaid märgid, millel ei ole vasteid "reaalses eksistentsis" ja isegi mitte väljaspool antud kultuuri märgisüsteemi. Võib ka väita, et vastandina endisele polüteismile kuulutas Krishna tegelikult supermonoteismi, mille ainsaks tõeliseks jumalaks on Krishna, aga ka selles tõlgenduses jääb ta inimeseks, kes on mõistnud, et temal on võime kultuuriruumi teadvuslikult muuta ja täiendada, ning luua täiesti uus kultuuriparadigma.

b5. Kuigi "Gîtâs" käsitletakse ka inimese kui niisuguse üldprobleeme, on põhirõhk siiski asetatud konkreetsele inimesele, sünnilt ja kasvatuselt professionaalsele sõjamehele-valitsejale, kshatrijate seisusest Ardzunale. Konkreetseid probleeme puudutav vestlus saab alguse juba I peatükis, kus Ardzuna teatab, et ei soovi võitlema hakata, ning lõpeb tema lubadusega teostada Krishna õpetust XVIII peatüki lõpus.

b6. Siiski oleks suur viga pidada "Bhagavadgîtâ" põhisisuks Ardzuna ümberveenmist. Tegu on ikkagi püüuga muuta inimisiksust põhjalikult, teha see uueks, viia inimene meelearandusele. Selleks pakub Krishna erinevaid teid.

b7. Neid on kirjeldatud erinevalt, mõningaid üsna põhjalikult, teisi aga põgusalt. Tee on põhimõtteliselt konkreetne ja lähtub antud isiku algseisundist ehk tema seisundist enne teele asumist. Krishna väidab: "Kes kuidas mind kummardab, just nõnda ma tema omaks võtan, Pârtha. Inimesed järgivad minu teed mitmel moel." (IV, 11). Hierarhiliselt on kõik teed aga allutatud ühele (VII, 21-22). Lõpptase sõltub palju isikust endast (VIII, 6) ja Krishna jätab temale valikuvabaduse (XVIII, 63), kuigi pakub ülima võimalusena enesesarnaseks saamist (VIII, 8).

b8. Inimese päritolul ja tema kohal ühiskonnahierarhias ei ole tähtsust (IX, 32-33) ja selles mõttes erineb "Gîtâ" oluliselt tolelaegses Indias valitsenud mentaliteedist, mille aluseks oli ju Veedade ideoloogia.

b9. 'Kultuurile' väga lähedane mõiste sanskriti keeles on *dharma*. Tõsi küll, see termin on mitte üksnes "Gîtâs", vaid ka teistes vanaindia tekstides väga sügava ja laia tähendusdiapasooniga, aga üks ole sama ka 'kultuur'. Seni olen *dharma* tõlkinud 'seadmuseks' ja ei pea praegugi vajalikuks seda kõrvale heita, sest budismis tähendab *dharma* ka kultuuriliselt determineeritud isiku omadusi, mille tõlkevastena 'kultuuri' kasutamine oleks praegu veel enneaegne. *Dharma*'le on vastandatud see, mida tähistatakse sõnaga *prârti* ja mis tähendab ühelt poolt 'loodust' ja teistelt poolt 'loomust' (siin on tõlgitud ainult sõnaga 'loomus' vt. kommentaari IV, 6 juurde), seega olemuselt kultuurile eelnenud ja eelnevaid nähtusi, millel aga kultuur ometi põhineb. I peatükis tunneb Ardzuna muret hõimukultuuri allakäigu pärast, Krishna aga juhib ta oma õpetustega palju avarama kultuurimõiste juurde. Ning tõepoolest, ühelt poolt Krishna õpetused ja teiselt poolt budism tõidki India kultuuriruumi uued *dharma*'d, uued kultuuriparadigmad, mille mõju hilisemale India kultuurile on võimatu üle hinnata.

b10. Krishna kutsub korduvalt (näit. XVIII, 59) Ardzunat isekusest ehk egoismist (*ahañkāra* - sõnasõnalalt 'minategemine') vabanema. Sanskriti keeles kasutatakse küllalt palju asesõna *âtman*, mis tähendab 'ise' ja mida väga tihti tõlgitakse muudes keeltes 'hingeks'. Kui hilisemates teostes see võibki nii olla, siis "Bhagavadgîtâ" küll sellisteks tõlgendusteks alust ei anna. Sellepärast olengi kasutanud puhtasesõnalisi vasteid 'ise', 'enese', 'ennast', 'enesele' jne. Loomulikult võib ka niisuguse asesõna mõjul tekkida usk mingisuguse "ise-substantsi" olemasolusse ja budism näiteks kuulutas tolle egotunnet suurendada suutva mõiste lihtsalt illusoorseks. "Bhagavadgîtâ" läks aga teist teed, luues eesliidete abil uusi mõisteid, nagu näiteks *adhyâtma* ja *paramâtman* - 'Ülim Mina (Ise)' ja 'Kõrgeim Mina (Ise)', mis võtavad igapäevasõnalalt *âtman* igasuguse müstilise varjundi. "Gîtâ" seisukohalt kaob ego ka isiku samastudes Brahma või Krishnaga.

b11. "Gîtâ" peab *prârti*'t ('loodust-loomust') inimese oluliseks koostisosaks, millest ei ole vaja vägivaldselt vabaneda. Tõsi, "loomujooni" peetakse madalama kultuuritaseme juurde kuuluvaks (II, 45), millest peaks lahti saama, kuid ometi tuleb nende või ka lihtsalt loomuse "toimimisse" (V, 14;

XVIII, 60) suhtuda rahulikult, sest vaid niimoodi on neid võimalik ületada.

b12-13. Traditsioonilised sugulussuhted, või õigemini kultuurieelsed hõimu-, sugukonna-, perekonna ja muud säärased sidemed olid "Mahâbhârata" tekkeajal nagunii kriisis, Krishna aga kutsub nende hääbumisele kaasa aitama isegi nii jubedate vahenditega, nagu sugulaste tapmine sõjas, mida hinnatakse Seadmuslikuks ehk õiglaseks (II peatüki algus). XIII, 7-9 on musternäide sellest, kuidas kultuuriinformatsiooni edastamist peetakse geneetilise informatsiooni levitamisest kõrgemaks ja "Bhagavadgîtâ" kui tervik on sõna otseses mõttes mitte lihtsalt laul, vaid otse ülemlaul Õpetaja-õpilase suhete ülemuslikkusele võrreldes sugulussuhetega.

b14. Armastus ja kaastunne on muidugi emotsioonid ja eriti esimese tähendusväli on üpris lai ja segane. See mõiste kujul 'armas' (*priya*) esineb ka "Gîtâs", väljendades Krishna suhtumist temale pühendunud inimestesse (XII, 13-19). 'Kaastunnet' tähendavad sõnad (*karuna*, *dayâ*) esinevad positiivsete emotsioonide loeteludes (XII, 13-14; XVI, 1-3) ja nendest leiame ka niisuguse olulise termini nagu 'vägivallatus' (*ahimsâ*). Need loetelud näitavad selgelt, et tegemist ei ole mitte "ürgsete", ohjeldamatute tundepalangutega, vaid seisunditega, mille peamiseks tunnuseks on tasakaalustatus ehk võrdne suhtumine (*samatva*).

b15. Selleni jõutakse mõistuse (*buddhi*) abil (vt. Näiteks X, 10). Intellektuaalsete võimete, nagu 'mõistmine' (*prajñâ*), 'teadmine' (*jñâna*) jt vajalikkuse ja tähtsuse toonitamine inimese uuenemisprotsessis on "Bhagavadgîtâ" seisukohalt sama loomulik kui teistegi humanistlike baastekstide hinnangul.

b16. Ühelt poolt tasakaalustatud positiivsete emotsioonide ja teiselt poolt intellektuaalsuse abil saabki võimalikuks absoluutne totaalne kultuuristumine, mida "Gîtâs" tähistatakse niisuguste sõnadega, nagu 'rahu' (*sânti*), 'piiritu õnn' (*atyanta sukha*), 'Brahmaseisund' (*brâhmî sthiti*) jt.

c1-5. "Bhagavadgîtâs" kuulutatud õpetuse konflikt Veedade usundi ja brahmanismiga, mille algust teoses endas sugereerivalt kirjeldatakse, on kestnud tänaseni. Kuigi selle konkreetsete momendid on mattunud mütolooiliste kujutluste alla, võib siiski eristada mitut kindlat etappi.

Kuni +I sajandini jäi "Gîtâ" kui tekst ilmselt tahaplaanile ja selle põhjal ei tekkinud nii suurejoonelist liikumist nagu Buddha kuulutatud humanistlike baastekstide puhul. Ometi vähenes selle mõjul nii Veedade usundi kui brahmanismi osatähtsus India ühiskonna kõigis kihtides, eriti aga kshatrijate seas ja sellest allapoole jäävates seisustes, mille tulemusena hakkas kujunema sünteetiline, praegu hinduismiks nimetatav religioon.

Selles religiooni ei aktsepteerita "Gîtât" praegugi Veedadega võrdväärse pühakirjana, kuid tema tegelik mõju ületab Veedade oma suurelt. Eriti kõrgelt hinnatakse "Gîtât" hinduismi suurimas voolus vaishnavas ehk vishnuismis, mille mitmed allkoolkonnad järgivad Krishna kultust.

Kuigi see kultus erineb paljus "Bhagavadgîtâs" kirjeldatust, sest Krishnat peetakse vaid jumal Vishnu kehastuseks, on alati tehtud katseid naasta "Bhagavadgîtâ" tõeliste humanistlike väärtuste juurde.

Alates XVIII sajandist, mil "Gîtât" hakati Euroopa keeltesse tõlkima, on see mõjutanud ka Läänemaailma mõttekulgu. Aatomipommi leiutaja Oppenheimeri "heledam kui tuhat päikest" on küll markantne viide XI, 12 kirjeldusele, kuid "Gîtâ" mõju eriti saksa, inglise ja ameerika kultuurile on vaieldamatu.

Ja kuigi "Gîtât" võib interpreteerida mitmeti, et mitte öelda "igal mõeldaval viisil", ei ole kahtlust, et selle humanistlik külg jääb ka edaspidi inimkonda õpetama, kas või nii nagu Mahatma Gandhit: "Ma pean üles tunnistama, et kui mind kiusavad kahtlused, kui pettumused paistavad selgelt silma ja kui ma ei näe silmapiiril ühtegi valguskiirt, siis võtan ma "Bhagavadgîtâ" ja leian värssi, mis mind rahustab; nii et ma puhken naerma masendavast murest hoolimata. Minu elus on olnud palju väliseid tragöödioid ning kui nad ei ole jätnud minusse tajutavaid jälgi, siis tänu "Bhagavadgîtâ" õpetusele.